

УДК 330.59

Є. М. Палига, Т. В. Панчишин

РІВЕНЬ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В СТАТИСТИЧНОМУ ВИМІРІ

Життєвий рівень населення безпосередньо залежить від величини його доходів, та попри позитивну динаміку економічного зростання, сьогодні мало уваги приділяється питанню структури доходів населення. Недостатньо законодавчих ініціатив і в зменшенні регіональних диспропорцій у витратах і сукупних ресурсах домогосподарств України. Ці проблеми й шляхи їх вирішення знайшли висвітлення у даній статті.

The population standard of life immediately depends on size of his incomes, and without regard to the positive dynamics of the economy growing today not enough attention spares to the problem of structure of population earnings. Barely sufficient initiations of bill, also, in reduction of regional disproportions in relation to charges and joint resources of the Ukraine households. These problems and ways of their decision found illumination in this article.

Поряд зі стабільними темпами економічного зростання в останні роки зберігається тенденція до збільшення доходів населення. Статистика свідчить, що українці стають заможнішими, але що є достеменним джерелом збагачення, чи змінюється структура наших доходів і витрат, чи зменшується їх диференціація між окремими верствами населення й регіонами — ці та ряд інших питань сьогодні привертають увагу багатьох науковців і практиків. Як відомо, проблемною для України залишається низька частка заробітної плати в структурі доходів населення (домогосподарств), потребують вирішення й питання збільшення майнового розшарування між найбільш бідними та найбагатшими верствами населення, зростання рівня бідності.

Дослідженням розподілу та перерозподілу доходів населення присвятили свої праці такі науковці, як Е. Лібанова, М. Савлук, А. Колот, Н. Холод, В. Антонюк та ін. Зокрема, розглядаються проблеми формування доходів населення, їх структури у грошових і сукупних ресурсах домогосподарств, родинному та функціональному розподілі. Предметом уваги стали й дослідження структури витрат домогосподарств і впливу на неї рівня доходів.

Метою нашої статті є відстеження динаміки та структурних зрушень у показниках сукупних ресурсів домогосподарств України.

При аналізі доходів населення в статистиці найчастіше використовують показники грошових і сукупних доходів населення в середньому на одне домогосподарство, середнього розміру заробітної плати, пенсії або стипендій, купівельної спроможності грошових доходів населення. Однак оцінити процес

формування та використання доходів населення неможливо без дослідження їх згідно із загальноприйнятими класифікаціями. Такою є класифікація доходів за економічним призначенням їхніх джерел. Відповідно до цього критерію виділяють такі джерела доходів [2, с. 155]:

1. Оплата праці — заробітна плата, премії й інші винагороди, отримані за основним і додатковим місцем праці як у грошовій, так і в натуральній формах оплати.

2. Доходи від підприємницької праці та самозайнятості — особисті доходи від підприємницької, фермерської та самостійної господарської діяльності громадян.

3. Доходи від власності — отримані дивіденди по акціях та інших цінних паперах, відсотки по банківських вкладах, доходи від здачі в найми чи оренду нерухомості.

4. Доходи від продажу нерухомості — грошові доходи від продажу квартир, дач, будинків, гаражів тощо.

5. Доходи від продажу особистого і домашнього майна (автомобілів, коштовностей, валюти, меблів тощо) незалежно від його первинної вартості.

6. Доходи від власного підсобного господарства — доходи від продажу виробленої в підсобному господарстві сільськогосподарської продукції, а також вартість спожитої продукції, отриманої з підсобного господарства та від самозаготівель.

7. Пенсії — усі види трудових і соціальних пенсій.

8. Стипендії — усі види стипендій учням професійно-технічних навчальних закладів, студентам, які навчаються з відривом від виробництва у вищих і середніх спеціальних навчальних закладах, стипендії та інші виплати аспірантам, ординаторам.

9. Допомоги — усі види одноразових і щомісячних грошових допомог, отриманих населенням з державного і місцевого бюджетів, фондів соціального захисту й з інших джерел.

10. Аліменти.

11. Пільги і субсидії безготівкові на оплату житлово-комунальних послуг, електроенергії та палива.

12. Пільги безготівкові на оплату санаторно-курортних путівок, купівлю ліків, на лікування, оплату транспорту та зв'язку.

13. Інші доходи — включають як самостійне джерело одержання грошових позичок, страхових виплат, грошові призи, виграші в лотереї, спонсорську допомогу, надходження коштів з-за кордону.

Основним джерелом інформації про структуру доходів і витрат, даних про споживання товарів і надання послуг залежно від рівня матеріальної забезпеченості, чисельного складу домогосподарств і за іншими соціально-економічними аспектами є вибіркове обстеження умов життя домогосподарств.

Проведемо аналіз основних напрямків у формуванні доходів домогосподарств за їх джерелами. З 1990 р. в Україні проявлялася тенденція до зниження частки оплати праці в джерелах формування грошових доходів населення. Зменшення частки заробітної плати порівняно з 1990 р. було спричинене тривалим спадом економіки, зменшенням фонду оплати праці, зростанням безробіття тощо. Та в останні роки відбулися позитивні зрушення щодо зміни питомої ваги оплати праці в структурі сукупних ресурсів домогосподарств: за даними Держкомстату, з 37,1% у 2000 р. вона зросла до 46% у 2005-му, однак усе ще не досягла рівня 1990 р. — 65% (рис. 1). Для порівняння зазначимо, що у 2001 р. частка заробітної плати в сумарних доходах населення Великобританії становила 65%, Німеччини — 64, Франції — 58% [4].

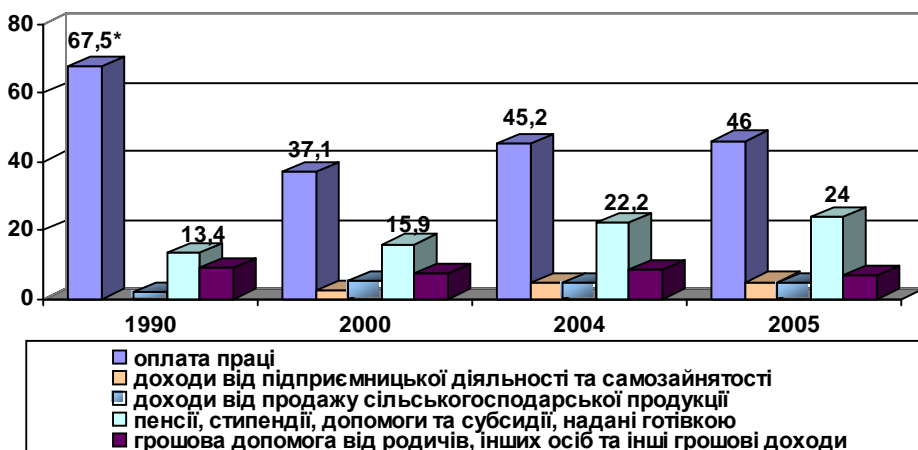

Рис. 1. Структура грошових доходів у процентах до сукупних ресурсів домогосподарств України

Середньомісячна номінальна заробітна плата збільшилася у 2005 р. на 36,7% і становила 806 грн. Зростання фонду оплати праці дало можливість розширити базу і для соціальних виплат. Середній розмір призначеної місячної пенсії в 2005 р. становив 406,8 грн., що на 28,7% більше, ніж у попередньому році. Статистичні дані з обстежень умов життя домогосподарств засвідчили зростання частки соціальних виплат і пільг: з 15,9% у 2000 р. до 24% у 2005-му. Сьогодні існує думка, що зростання питомої ваги соціальних виплат у сукупних ресурсах домогосподарств має негативні наслідки, оскільки такі виплати чи особи, котрі їх отримують, не роблять жодного внеску в створення валового внутрішнього продукту. Однак, на наш погляд, зростання соціальних виплат неминуче, допоки є населення, добробут якого знаходиться за межею

* До цього джерела у відповідному році включалися й доходи домогосподарств від підприємницької діяльності [2, с. 226]; [3, с. 142].

малозабезпеченості. Інше питання, як забезпечити надходження відповідних коштів для виплат цим верствам населення, чисельність якого постійно зростає. Дана проблема стає все гострішою на фоні постійного старіння населення. З рис. 2 очевидні невтішні прогнози щодо вікової структури населення України.

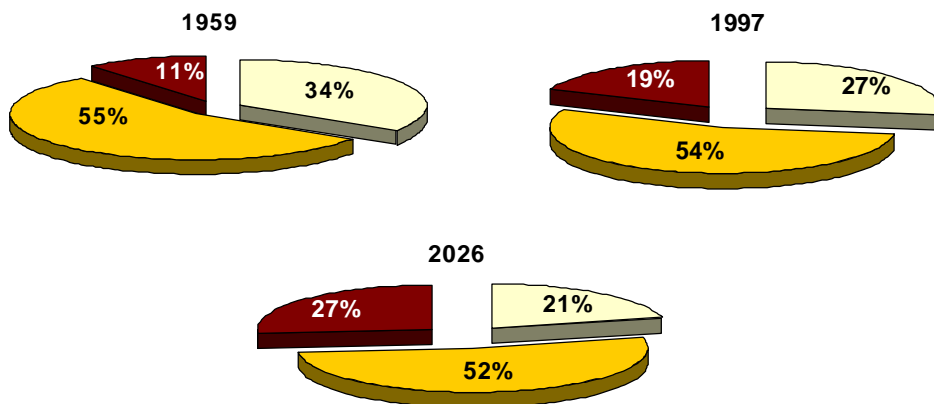

Рис. 2. Темпи старіння населення в Україні в 1959 — 2026 рр. (прогноз) [6].

□ Молодше 20 років ■ Населення 20–59 років ■ Населення старше 60 років

Частково зменшити навантаження на бюджет, а отже, і на фонд оплати праці можна, стимулюючи населення до поповнення своїх доходів з інших джерел, наприклад, доходів від підприємницької діяльності, власності тощо. Однак наявність таких стимулів поки що не дуже відчутна. Дослідження домогосподарств показують, що в структурі їхніх сукупних ресурсів частка доходів від підприємницької діяльності зростає незначними темпами (з 4,4 до 4,9%), а доходів від власності взагалі скоротилася (з 0,8 до 0,6%). Незначна питома вага цих доходів, а також негативна їх тенденція підтверджують відсутність у населення активності до пошуку альтернативних джерел поповнення їхніх бюджетів. Населення розвинених країн, приміром, навпаки намагається диверсифікувати джерела своїх доходів, що дає їм змогу отримувати достатні надходження й після виходу на пенсію. Здебільшого це доходи від власності: дивіденди від інвестованих коштів або проценти від депозитних вкладів. Можна лише припустити, що такі доходи в бюджетах українських домогосподарств займали б значнішу питому вагу, коли б не приховувались для уникнення оподаткування.

Позитивним в Україні є те, що меншою стала питома вага вартості спожитої продукції, отриманої з власного підсобного господарства та від самозаготівель (з 7% у 2004 р. до 6% у 2005-му). Це свідчить про те, що члени

домогосподарства більше уваги приділяють праці за фахом або іншим, перспективнішим, її видам. Виробництвом такої продукції повинні займатися фермерські господарства, а не окремі господарюючі суб'єкти з малоефективними виробничими ресурсами.

Одним з найважливіших аспектів аналізу доходів населення є дослідження їх диференціації. Проблему диференціації населення у родинному розподілі доходів можна відстежити, базуючись на коефіцієнтах диференціації грошових витрат і коефіцієнті Джині. Причому диференціацію доцільніше виражати через показники нерівномірності розподілу витрат домогосподарств (див. таблицю), а не доходів, оскільки останні часто занижуються на величину тінювих доходів. Така характеристика є більш репрезентативною й відповідає міжнародній практиці.

Диференціація життєвого рівня населення України за грошовими витратами у 2005 році [2]

Рік	Квінтільний коефіцієнт диференціації грошових витрат населення, рази	Співвідношення витрат 20% найбільш та 20% найменш забезпеченого населення, рази	Частка населення із середньодушовими витратами за місяць, нижчими за прожитковий мінімум, відсотки **
2000	2,8	6,0	87,9
2001	3,0	6,0	89,0
2002	2,7	5,7	88,4
2003	2,7	5,7	83,4
2004	2,6	5,5	73,8
2005	2,6	5,5	64,0

Динаміка показників таблиці свідчить про зменшення нерівномірності розподілу доходів, однак розрахунковий коефіцієнт (індекс) Джині у 2005 р. склав 0,33. А це, відповідно до класифікації, запропонованої для країн ОЕСР, характеризує високий ступінь нерівності розподілу доходів (витрат). Нерівномірний розподіл доходів породжує нестабільність у суспільстві, негативно впливає на нормальне функціонування економіки держави та на інвестиційний клімат.

За даними таблиці, частка населення з місячними середньодушовими витратами, нижчими за прожитковий мінімум, становить 64%. Зі статистичних показників дізнаємося, що середній рівень грошових витрат (у розрахунку на одного члена домогосподарства) в 2005 р. досягав 418 грн., а медіанний — лише 253 грн. на місяць. Це означає, що половина населення мала місячні

** У ІV кварталі 2000 р. — 270,1 грн., у 2001 р. — 311,3 грн., у 2002 — 2003 рр. та І кварталі 2004 р. — 342 грн., у ІІ—ІV кварталах 2004 р. — 362,23 грн., у 2005 р. — 423 грн.

витрати майже в 1,7 раза нижчі за прожитковий мінімум. Відповідно, можна робити висновки і про доходи цих сімей. Водночас варто зазначити, що згідно з соціологічним моніторингом, проведеним Інститутом соціології НАН України, для нормального життя одній особі необхідно витратити за місяць 1204 грн. [1, с. 45]. З таких міркувань українські сім'ї перебувають на межі злиденності. А через низьку купівельну спроможність більшої частини населення зменшується попит на внутрішньому ринку, а отже, і скорочується саме виробництво.

Домогосподарства з вищими середньодушовими витратами намагаються поповнювати свої доходи за рахунок підприємницької діяльності та самозайнятості. У 2005 р. частка доходу від підприємницької діяльності та самозайнятості становила 2,4% у домогосподарств з середньодушовими сукупними витратами до 180 грн. та 8,2% з витратами понад 720 грн. Це підтверджує той факт, що зростання витрат домогосподарства стимулює до пошуку джерел доходів, альтернативних заробітній платі. Разом з тим, у домогосподарств з меншими середньодушовими витратами у 2,5 раза більша частка негрошових доходів у вигляді спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства.

Таким чином, поліпшення добробуту населення потребує активізації реформ у сфері доходів населення, зокрема, у стимулюванні домогосподарств щодо диференціації складових доходів і забезпечення їх оптимального співвідношення; зміцнення статусу праці та її відповідної оплати; більш ефективного контролю за призначенням трансферних платежів; зменшення диференціації доходів населення для пришвидшення формування й розвитку середнього класу в країні; удосконалення інституту мінімальної заробітної плати.

Подальшим напрямком дослідження є аналіз сукупних витрат домогосподарств і вплив величини доходів, чисельності та складу домогосподарства на структуру витрат.

1. Антонюк В. Головні напрямки зміцнення соціально-економічних основ формування людського капіталу в Україні // Україна: аспекти праці. 2006. №2. С. 39 — 47.
2. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2005 році: Стат. зб. Держ. ком. статистики України, 2006.
3. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / За ред. С. Панчишина та М. Савлука. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003.
4. Крищенко К. Формування доходів населення в умовах економічного зростання // Україна: аспекти праці. 2006. № 8. С. 38.
5. Народне господарство Української РСР у 1990 році: Стат. щоріч. М-ва статистики УРСР. К., 1991.
6. Пенсійна реформа в Україні. Проект технічної допомоги Агентства США з міжнародного розвитку «Впровадження пенсійної реформи в Україні» // Доступний з www.pension.kiev.ua.